

В. С. Безух, В. А. Волкова. Влияние мультфильмов на нравственно-этическое воспитание детей старшего дошкольного возраста. – Статья.

Аннотация. В статье анализируется современная проблема влияния мультфильмов на нравственно-этическое воспитание детей старшего дошкольного возраста. Освещена проблема «неправильных (вредных) мультфильмов» и приведены примеры мультипликационных героев, которые могут негативно повлиять на формирование личности ребенка. Охарактеризованы такие методы, как беседа с детьми и родителями, анкетирование детей, наблюдение за игровой деятельностью детей, сюжетно-ролевая игра; определены уровни морально-этического воспитания дошкольников.

Ключевые слова: мультфильм, нравственно-этическое воспитание, старшие дошкольники, педагогическая целесообразность.

V. Bezukh, V. Volkova. The impact of cartoons on the moral and ethical education of older preschool children. – Article.

Summary. The article analyzes the contemporary problem of the influence of cartoons on the moral and ethical education of older preschool children. The problem of “wrong (harmful) cartoons” is covered and examples of cartoon characters that can negatively influence the formation of a child’s personality are given. The methods are characterized by: conversation with children and parents, questioning of children, observation of children’s activity, story-role play; the levels of moral and ethical education of preschool children are determined.

Key words: cartoon, moral and ethical education, older preschoolers, pedagogical expediency.

УДК 159.9.07

Р. М. Білоус

доцент кафедри психології, педагогіки та філософії
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Полтавська область, Україна

В. В. Панченко

студентка спеціальності 053 «Психологія»
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Полтавська область, Україна

ВПЛИВ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ НА САМОАКТУАЛІЗАЦІЮ ПІДЛІТКІВ

Анотація. У статті проаналізовано ціннісні орієнтації та процес самоактуалізації особистості. Проведене дослідження дало змогу визначити вплив ціннісних орієнтацій на рівень самоактуалізації підлітків, з’ясовано домінування таких життєвих цінностей, як власний престиж, високе матеріальне становище, креативність.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, самоактуалізація, життєві цінності, підлітковий вік.

Розвиток особистості органічно поєднує процеси її соціалізації й самоактуалізації, що включає намагання індивіда самовизначитися, співвіднести свій внутрішній світ із зовнішньою реальністю. Проте кризові виклики сучасності, економіко-соціальні потрясіння країни спричиняють постійне переосмислення життєвих цінностей особистістю, що впливає на її самоідентифікацію та психічне здоров’я загалом. Особливих складнощів зазнають діти підліткового віку, які лише розпочинають інтегруватися в суспільство. Глобалізаційні процеси, постійні інформаційно-емоційні стреси дестабілізують несформовану систему цінностей школярів, зумовлюючи порушення процесу комунікації, уможливлені виникнення захворювань, психічних зривів. Розвиток підлітків включає незмінні бажання розуміння себе, власних емоцій, стосунків, тому важливо саме в цей період проаналізувати проблемні моменти розвитку ціннісної сфери та виробити шляхи осмислення школярами позитивних цінностей попередніх поколінь. Тому метою цієї статті є з’ясування впливу ціннісних орієнтацій на процес самоактуалізації у підлітковому віці.

Ідея самореалізації особистості як вища цінність зустрічається в філософії Упанішад і даосизмі. Аристотель трактує її через шляхи та способи індивідуального самовдосконалення. Конфуціанство, своєю чергою, жорстко обмежувало шлях саморозвитку: людина має діяти згідно з порядком та її статусом. Д. Аліґ'єрі стверджує відповідальність людини за власне благо при вирішальній ролі її особистісних якостей; багатство чи успадкований статус значення не має. У філософії екзистенціалізму підкреслюється унікальність буття окремої людини, наголошується на відповідальності кожного з нас. Основоположник концепції екзистенціалізму С. К'єркегор убачає головним у процесі становлення особистості її розвиток.

Одним із перших проблему потреби особистості в самоактуалізації досліджував нейрофізіолог К. Гольдштейн, розглядаючи організм як живу систему, що прагне до актуалізації закладених у ній від природи можливостей. Процес розгортання цих можливостей К. Гольдштейн і назвав «самоактуалізацією», вважаючи її основним мотивом і метою життя, адже для здорового організму первинною метою є формування певного рівня напруги для можливості подальшої упорядкованої діяльності. Загалом функціонування організму включає вирівнювання (рівномірний розподіл енергії організмом), самоактуалізацію (базове спонукання організму), узгодження із середовищем (адекватне процесу самоактуалізації) [1].

К. Юнг кінцевою життєвою метою вбачав повну реалізацію «Я», підсумком чого є самоактуалізація, у процесі психічного дозрівання виокремлював індивідуацію як досягнення душевної рівноваги, вважаючи цей процес довготривалим, здійснюваним на свідомому та несвідомому рівнях [2].

За А. Маслоу, самоактуалізована людина здатна прийняти життєвий виклик і творити гідне життя, повне сенсу; самоактуалізуватися означає досягти вершини власного потенціалу. Для самоактуалізованої особистості характерні такі вищі цінності життя, як істина, добро, краса, справедливість, досконалість [6].

Теорія особистості К. Роджерса апелює до спадковості ліній самоактуалізації, які виявляються у природному дозріванні організму, поступовій їх диференційованості, розвиненості. Прагнення до актуалізації є вихідною точкою становлення повноцінно функціонуючої особистості, де при тенденціях руху реалізуються умови ясного сприйняття, перевірки своїх гіпотез, розрізень прогресивної та регресивної поведінки [3, с. 224]. Аналізуючи проблеми самоактуалізації, Г. Олпорт зазначає прийняття особистістю в ситуації вибору не лише позитивних цінностей, але й регресивних, які допомагають вижити в світі. Перша група – цінності росту, а друга – цінності здорового регресу. Отже, самоактуалізація – це здатність бачити цілісну картину світу завдяки ясному, систематичному й послідовному виділенню значущого у власному житті.

У вітчизняній психології поняття самоактуалізації розглядається як процес розгортання і дозрівання спочатку закладених в організмі й особистості задатків, потенцій, можливостей, як свідомо, навмисна зміна Я-реального у напрямі Я-ідеального (А. Асмолов, В. Зінченко, Є. Ісаєв, О. Леонтьєв, Д. Леонтьєв, С. Рубінштейн, В. Слободчиков). Самоактуалізація (за Д. Леонтьєвим) виступає процесом розгортання та визрівання першопочатково закладених в організмі та особистості задатків, потенціалу, можливостей.

За С. Рубінштейном, особистість – це відкрите незавершене буття та постійне відтворення на новому рівні цієї відкритості, можливості вийти за власні межі, стати «іншим Я», що є критерієм її розвиненості. Тому самоактуалізація є реалізацією не лише задатків і здібностей, а перш за все смислів і діяльності людини. В. Слободчиков і Є. Ісаєв розглядають самоактуалізацію в контексті становлення людини – суб'єкта власної життєдіяльності, що вимагає засвоєння норм і способів людської діяльності, правил соціуму, основних сенсів і цінностей, що регулюють спільне життя людей у суспільстві. Самоактуалізація – це прагнення людини до більш повного виявлення і розвитку власних особистісних можливостей. Актуалізація потенціалів визначається усвідомленням та прийняттям раніше неусвідомлюваних власних можливостей та психічних змістів – думок, почуттів, властивостей, моделей поведінки, здібностей, які в процесі життя стають психологічними ресурсами, доступними свідомому вольовому контролю та використанню суб'єктом.

Процес самоактуалізації впливає на усвідомлення та формування індивідуально-психологічних особливостей, життєвих цілей та позицій, незалежності, сенситивності, рівня комунікативних здібностей та адекватного самовираження. У цьому розумінні самоактуалізація починає діяти як механізм саморегуляції поведінки особистості. Самоактуалізована особистість характеризується умінням конструктивного вирішення проблем, прийняттям самостійних рішень, високою мотивацією, прагненням до нового та системою власних ціннісних орієнтацій, які дають змогу особистості адаптуватися до умов та особливостей життєдіяльності, знайти своє місце і не розгубитися в бурхливих процесах соціальних трансформацій суспільства.

Зазначимо, що теорія самоактуалізації загалом розглядається як важливий елемент гуманістичного напрямку сучасної психології з головною ідеєю про осмисленість прагнень людини до максимально можливого розкриття свого потенціалу та його реалізації у практичній суспільній діяльності як необхідного чинника повноцінного розвитку особистості [4, с. 17].

Організуюча функція ціннісних орієнтацій полягає в детермінації соціальної активності завдяки регулятивно-комунікативній функції, що особливо важливо для підлітків, провідною діяльністю яких є спілкування. Школярі в процесі взаємодії зі світом порівнюють свої вчинки з інтересами однолітків і значущих дорослих, їх прагненнями та очікуваннями, поступово виробляючи власну систему цінностей. Процес формування системи ціннісних орієнтацій інтенсивно відбувається в підлітковому віці, разом із розвитком самосвідомості. Таким чином, підлітки як соціальні суб'єкти включаються у цілісну систему суспільства, переживаючи значні суб'єктивні труднощі при визначенні своїх життєвих цілей та перспектив [5]. У цьому контексті застосовується механізм саморегуляції соціальної поведінки підлітків, який полягає у формуванні власної системи ціннісних орієнтацій, розвитку соціально-конструктивної життєвої позиції, що передбачає усвідомлення необхідності творчої взаємодії з соціальним середовищем; при цьому у процесі самоактуалізації викристалізовується компетентність школярів у часі, передбачаючи єдність вимірів часопросторової перспективи у свідомості.

З'ясування впливу ціннісних орієнтацій на самоактуалізацію підлітків виконано за допомогою методики А. Лазукіна в адаптації Н. Каліної «Діагностика самоактуалізації особистості» (САМОАЛ), «Тесту смисложиттєвих орієнтацій», адаптованого Д. Леонтьєвим, «Морфологічного тесту життєвих цінностей» (МТЖЦ) за (В. Соповим, Л. Карпушиною) у лютому-березні 2020 року. У дослідженні брали участь 52 учні дев'ятих класів загальноосвітньої школи № 2 м. Світловодськ Кіровоградської обл.

За методикою діагностики самоактуалізації особистості (САМОАЛ) спостерігаємо переважання низького рівня самоактуалізації (65%) учнів дев'ятих класів (високий лише у 4% учнів), що свідчить про неважливість для них прагнень до виявлення і розвитку власних індивідуальних можливостей на цьому віковому етапі, адже у процесі самоактуалізації формується та усвідомлюється специфічна система ціннісних орієнтацій, що визначає характер змісту та засобів досягнення провідних життєвих цілей особистості, становить основу саморегуляції соціальної поведінки. Розглянемо розподіл параметрів самоактуалізації, серед яких переважають погляди на природу людини (70,4%), що засвідчує віру в людей та у подальшому може стати основою для щирих гармонійних міжособистісних стосунків, природної симпатії, довіри, чесності, неупередженості, доброзичливості. Цей показник корелює з контактністю підлітків (70,2%), їхньою товариськістю, спроможністю до встановлення тривалих і доброзичливих стосунків з оточуючими, схильністю до взаємно корисних і приємних контактів з іншими людьми. Потреба у пізнанні становить 68%, отже, дев'ятикласники відкриті новим враженням, безкорисливо бажають нового. Екзистенціальну цінність життя «тут і тепер», здатність насолоджуватися актуальним моментом підтверджує шкала «орієнтація у часі» (65%). Проте стурбованість викликає низький показник «саморозуміння» – 42% респондентів позиціонують себе як людей невпевнених, зорієнтованих на думку оточуючих; при цьому можуть сформуватися психологічні захисти, що заважають адекватно сприймати і оцінювати себе, що призводить до схильності підміняти власні смаки й оцінки зовнішніми соціальними стандартами. Викликає стурбованість показник «аутосимпатія» (53%), який є основою психічного здоров'я особистості, стверджуючи тривожність, невпевненість у собі школярів. Гнучкість у спілкуванні (54,5%) співвідноситься з наявністю соціальних стереотипів, неадекватністю самовираження, ригідністю, невпевненістю у власній привабливості, власною нецікавістю для співрозмовника. Дещо вищим є показник «автономності» – 58%, а це головний критерій психічного здоров'я, цілісності та повноти особистості. У термінах Е. Фромма, автономність – це позитивна «свобода для», що відрізняється від негативної «свободи від».

«Тест смисложиттєвих орієнтацій» (за Д. Леонтьєвим) засвідчує зосередженість учнів дев'ятих класів із високим рівнем самоактуалізації на домінуванні емоційної насиченості життям, намаганні жити сьогоднішнім днем (51%) та локусу контролю-Я (49%), що відповідає уявленню про себе як сильну особистість із достатньою свободою вибору для побудови власного життя відповідно до своїх цілей і завдань. У досліджуваних із середнім рівнем самоактуалізації при 42% шкали «Процес життя» значно знижується показник локусу контролю-Я до 15%, натомість шкала «Локус контролю-життя» становить 43%, а це вже переконання в контролі людиною власного життя, свободі прийняття і втілення стратегічно важливих рішень. У школярів із низьким рівнем самоактуалізації зазначаємо переважання показника результативності життя (38%), що вказує на пасивну життєву позицію, неготовність брати на себе відповідальність, незадоволеність прожитою частиною життя.

За результатами методики МТЖЦ за В. Соповим, Л. Карпушиною простежимо залежність життєвих цінностей від рівня самоактуалізації респондентів. При високому рівні самоактуалізації вагомими показниками є власний престиж (51%) і високе матеріальне становище (49%); дев'ятикласникам із середнім рівнем самоактуалізації властиві креативність (57%) і власний престиж (28%) при 15% респондентів із активними соціальними контактами; учні із низьким рівнем самоактуалізації зосереджені на власному престижі (56%), вони креативні (38%), їх цікавить високе матеріальне становище.

Таким чином, у результаті проведеного експерименту встановлено переважання низького рівню самоактуалізації учнів дев'ятих класів, при цьому підлітки із високим рівнем самоактуалізації зосереджені на емоційній насиченості життям, намагаються жити сьогоднішнім днем; при низькому рівні самоактуалізації спостерігається пасивна життєва позиція, неготовність брати на себе відповідальність, незадоволеність прожитою частиною життя. Загалом домінують такі життєві цінності, як власний престиж і високе матеріальне становище. Напрямами подальших досліджень можуть бути вивчення гендерних особливостей ціннісних орієнтацій підлітків, з'ясування впливу стилю виховання на ціннісні орієнтації учнів шкільного віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бандура О. Самоактуалізація як механізм формування інтегрованого стилю життя особистості. *Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство* : науково-методичний збірник / за ред. Н. Софій, І. Єрмаков, та ін. Київ : Контекст, 2000. С. 236–238.
2. Васютинський В.О. Ціннісно-орієнтаційні площини сучасного українського суспільства. *Проблеми загальної та педагогічної психології* : Збірник наук пр. Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка. Київ, 2006. Вип. 6. С. 40–45.
3. Гладченко О.І., Гуріна З.В. Психологічні особливості самоактуалізації підлітків з різним соціометричним статусом. *Молодий вчений*. 2016. № 12. С. 224–228.
4. Діяльнісна самореалізація особистості в освітньому просторі : монографія / [Колектив авторів: В.В. Бучма, О.В. Гурова, Л.В. Дзюбка та ін.]; за ред. С.Д. Максименка. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2017. 262 с.
5. Дзюбка Л.В. Особливості становлення діяльнісної самореалізації підлітків у освітньому просторі. III Міжнародна науково-практична конференція «Генеza буття особистості». Київ, 2017. 254 с.
6. Маслоу А. Мотивация и личность. 3-е изд. Пер. с англ. Санкт-Петербург : Питер, 2008. 352 с. (Серия «Мастера психологии»).

Р. М. Белоус, В. В. Панченко. Влияние ценностных ориентаций на самоактуализацию подростков. – Статья.

Аннотация. В статье проанализированы ценностные ориентации и процесс самоактуализации личности. Проведенное исследование позволило определить влияние ценностных ориентаций на уровень самоактуализации подростков, выяснено доминирование таких жизненных ценностей, как собственный престиж, высокий материальный уровень, креативность.

Ключевые слова: ценностные ориентации, самоактуализация, жизненные ценности, подростковый возраст.

R. Bilous, V. Panchenko. Influence of value-based orientations on self-actualization of adolescents. – Article.

Summary. The article analyses value orientations and process of self-actualization of personality. performed research allowed to define influence of value orientations on level of self-actualization of youth; such life values as personal prestige, high material status, creativity appeared as dominating ones.

Key words: value orientation, self-actualization, life values, youth age.